

C.L. KRUIHOF, *Onwetendheid en Sociaal Gedrag / Een wijsgerig-sociologische studie over beperkte informatie*, Van Loghum Slaterus, Deventer, 1975, 147 pp.

- Een goed geschreven, vlot leesbaar en boeiend werkje over de invloed van onwetendheid op het wereldbeeld en het gedrag van mensen en over de sociale functies van maatschappelijk gefintegeerde onwetendheidsvormen.

Naast filosofieën en psychologieën van de kennis zijn er nogal wat pogingen om een sociologie van de kennis te grondvesten. Maar "onwetendheid" is goeddeels een nog braakliggend onderzoeksterrein. De auteur wil een eerste min of meer systematische bijdrage tot een sociologie van de onwetendheid leveren.

In de eerste hoofdstukken geeft hij een exploratief-beschrijvend overzicht van de manier waarop 'onwetendheid' impliciet en/of expliciet aan de orde wordt gesteld in een aantal sociologische theorieën. Zo komen o.m. aan bod :

(a) K. Marx' ideologiekoncept, steunend op concepten als 'vals bewustzijn' en 'inadekwaat mens- en maatschappijbeeld' waardoor bepaalde vormen van onwetendheid verondersteld worden;

(b) K. Mannheim's opvattingen over de rol van ongelijke sociale kennisdistributie (en dus ook van onwetendheid) in het behoud of de verstoring van een bepaalde sociale orde;

(c) R.K. Merton's opvattingen over de rol die informatie vs. onwetendheid spelen in het antagonistisch interactiepatroon van 'insiders' en 'outsiders' (en daarmee verband houdende fenomenen als ethnocentrisme, racisme, diskriminatie) en in zijn theorie over 'selffulfilling prophecies';

(d) A. Schutz' beschouwingen over de rol van sociaal getransmitteerde informatie (impliciet dus ook : sociaal instand gehouden onwetendheid) in de konditionering van het wereldbeeld en het gedrag van individuen en groepen;

(e) H.S. Becker's theorie over de rol van onwetendheid in de 'labelling' van deviant gedrag; (f) de functionalistische benaderingen van o.m. W.E. Moore, M.M. Tumin en L. Schneider i.v.m. onwetendheid als functionele faktor in de handhaving van stereotypen, traditionele waarden, gevestigde privilegieposities, het bestaande socioeconomisch en politiek bestel;

(g) een symbolisch-interaktionistische benadering van onwetendheid als faktor van zinstichting en zinbeleving in interpersonele interacties : o.m. E. Goffman's theorie over het mechanisme van imago-kontrolle (impression management), waarbij een subjeet informatie over zichzelf aan interactiepartners geeft én onthoudt in functie van de vestiging of instandhouding van een positieve imago.

Na dit beperkte introductoire literatuuroverzicht tracht de auteur op een meer systematische wijze een aantal bouwstenen voor een algemene sociologische theorie van de onwetendheid aan te voeren. Hij leunt daarbij hoofdzakelijk aan bij de laatste twee genoemde strekkingen; nl. functionalisme en symbolisch interactionisme. Dit blijkt uit de twee definities van 'onwetendheid' waarmee hij werkt.

In een eerste definitie verstaat hij onder onwetendheid : totale of partiële afwezigheid van empirische informatie (aan de limiet, maar niet in praktijk gelijk te stellen met empirisch-wetenschappelijke kennis) met betrekking tot objecten of problemen die voor een individu relevant zijn (omdat het er een directe of indirecte relatie mee heeft) en voor zover dit informatie-tekort invloed uitoefent op het gedrag van dat individu t.a.v. die objecten of problemen. Deze definitie stoelt op het functionalisme als achtergrondperspectief. Het gezichtspunt van waaruit de aan- of afwezigheid van informatie relevant geacht wordt is de functionaliteit of dysfunctionaliteit van het handelen dat erdoor bepaald wordt. De functionaliteit of dysfunctionaliteit van het handelen vanuit het oogpunt van de behoeftebevrediging en doeleinden-verwezenlijking van de betrokken actor, of vanuit het oogpunt van de belangenverdediging van bepaalde particuliere groepen of instituties, of

vanuit het oogpunt van de stabiliteitshandhaving van de sociale orde is het gezichtspunt van waaruit kennis vs. onwetendheid in deze benadering geëvalueerd wordt.

In een tweede — bij het symbolisch interaktionisme aanleunende — definitie wordt 'onwetendheid' geïnterpreteerd als: dat gebrek aan informatie en aan 'common sense'-inzicht dat het voor een individu onmogelijk (of onvoldoende mogelijk) maakt om zijn sociale leefwereld op een subjectief zinvolle manier te konstrueren, te interpreteren, te beleven. 'Onwetend' is diegene die als gevolg van beperktheid van zijn leefsituatie, zijn ervaringen, zijn overgeleverde beliefs en attitudes, zijn oriënterende referentiekaders.. (etc.) dergelijke leemten, vraagtekens, inkonsistenties (etc.) in zijn werkelijkheidskonstruktie vertoont dat hij ze niet als zinvol ervaart en aangewezen is op de onkritische aanvaarding van onderling weinig of niet gerelateerde 'evidenties' (cfr. vooroordelen, stereotypen, stigmatiserende 'labels') die niet inzicht- en doorzicht-bevorderend zijn. 'Weten' en 'onwetendheid' worden hier gedefinieerd en relevant geacht vanuit de gezichtshoek van hun functie in het tot stand brengen van subjectief zinvolle wereldbeelden (historisch aanleunend bij Weber's "sinnverstehende" kennisfunctie).

Ter verklaring voor het bestaan van deze twee vormen van onwetendheid onderscheidt Kruithof een drietal categorieën van oorzaken :

(a) zgn. '*natuurlijke oorzaken*' oorzaken die verband houden met geografisch milieu, met technisch ontwikkelingsstadium, met kommunikatiemogelijkheden binnen een maatschappij, of met leeftijd, intelligentieniveau, rijpheid van een individu; factoren dus die te maken hebben met feitelijk gegeven mogelijkheden en beperkingen van kennisverwerving in een gegeven sociale situatie, maar niet veroorzaakt zijn door wilsbeslissingen of intentionele manipulaties.

(b) *wilsoorzaken* ' verwijst naar factoren als... zich vrijwillig voor informatie afsluiten, bewust niet willen weten, niet gemotiveerd zijn om bepaalde kennis te verwerven, etc.

(c) *sociaal-normatieve oorzaken* : de sociokulturele hinderpalen voor informatie- en kennisverwerving die structureel gedetermineerd zijn door de sociale organisatiepatronen van de samenleving waarin men leeft.

Op die natuurlijke en wilsoorzaken gaat de auteur niet nader in. Hij concentreert zich uitsluitend op de sociaal-normatieve. Elke samenleving die georganiseerd is in functie van ongelijke belangen-, machts- en privilegieverhoudingen geeft mechanismen van informatie- en onwetendheidsmanipulatie te zien die erop gericht zijn de ongelijkheden in stand te houden. In haar simpelste vorm geformuleerd is de hoofdvraag van de auteur : wie houdt wie waarover, op welke manier, in welke mate en waarom onwetend ? Daartoe ontleedt hij waar en hoe zich die onwetendheid voordoet. Zij doet zich voor in het beeld van de sociale werkelijkheid dat individuen en groepen creëren, dat via zijn invloed op hun attitudes en hun handelen van belang is voor de instandhouding van de gevestigde verhoudingen. In deze sociale beeldvorming speelt sociaal-structureel gedetermineerde informatiekonditionering uiteraard een belangrijke rol. Autoriteiten, belangengroepen, machtsgroepen, geprevilgieerde instanties die informatie bezitten waarover anderen niet kunnen beschikken en die de distributie van informatie kunnen controleren beïnvloeden de sociale beeldvorming door mechanismen als censuur, geheimhouding en leugen, waarbij aan bepaalde individuen en groepen informatie onthouden wordt: of door selectieve en interpretatieve manipulatie van informatie, waarbij informatie tendentiek-eenzijdig gestroomlijnd wordt in functie van de daarvan verwachte konformiteitseffekten op het gedrag (cfr. reclame en propaganda): of door mensen tot vrijwillige onwetendheid te motiveren (of te verleiden) door beroep te doen op vertrouwen in 'leiders' of 'deskundigen'. Onwetendheid berust dus op de machts- of monopoliepositie die bepaalde geprevilgieerde instanties en groepen met betrekking tot bepaalde sectoren van informatie en tot informatiedistributie bekleeden, en op het belang dat zij hebben bij beïnvloeding van de sociale beeldvorming met het oog op gedragseffekten die

voor het behoud van hun positie eufunctioneel zijn. Kort samengevat: *onwetendheid* als *onvermijdelijk gevolg* van — en als *systeemnoodzakelijke voorwaarde* voor — een *ondemokratische maatschappij*.

Daarnaast — maar ermee verbonden (weliswaar op een door de auteur niet ontlede manier) — komt onwetendheid als structureel en functioneel noodzakelijk onderdeel van een bepaald sociaal organisatiepatroon voor, en wel het organisatiepatroon dat in onze complexe maatschappij in een steeds toenemend aantal sectoren dominant wordt: het *bureaucratisch patroon* (naar Weberiaans model van doelrationaliteit) van die sociale organisatievormen die berusten op criteria van optimale specialistische taakverdeling, optimale produktiviteit, optimale efficiëntie, optimale controleerbaarheid van boven af, in functie van vooropgestelde doeleinden. In dit organisatiepatroon wordt kennis en onwetendheid zo gedistribueerd dat onwetendheid functioneel werkt. Goede taakvervulling vereist grote dosissen onwetendheid, omdat weten (kennis, inzicht, overzicht, doorzicht) tot de mogelijke storingsfactoren voor optimale taakvervulling behoort. Het kan tot nutteloze (want: irrelevante) denkprocessen of tot ongewenste kritische vraagstellingen en inzichten leiden, en zodoende de functioneel gewenste executieve ingesteldheid bedreigen. Binnen bureaucratische organisatiepatronen gaat de toename van verticale kennis (specialistische kennis binnen het specifieke taakgebied) gepaard met niet-uitbreiding of zelfs vermindering van horizontale kennis. De instandgehouden of vermeerde onwetendheid is bovendien ook systeemfunctioneel via zijn psychische reperkussies. Het draagt er namelijk toe bij dat de taakvervullende individuen een psychisch zekerheidsgevoel kunnen ontwikkelen door zich slechts voor een precies afgebakend terrein verantwoordelijk te weten en zich daarbuiten achter het scherm van hun onwetendheid te kunnen, te mogen en zelfs te moeten schuilhouden. *Autoritaire (ondemokratische) en bureaucratische maatschappelijke verhoudingen* worden dus door de auteur als de belangrijkste *socialstructurele oorzaken* van een aantal vormen van *onwetendheid* beschouwd. Deze vormen van onwetendheid worden dan nog in stand gehouden en bekrachtigd door de *moderne cultuurindustrie* die vanwege haar directe en indirecte belangenverbondenheid met die autoritaire en bureaucratische krachten erop gericht is de door onwetendheid gekonditioneerde maatschappijbestendige mentaliteit van de massa te reproduceren en te versterken. Radio, TV, film, week- en dagbladers dragen in belangrijke mate bij tot de konformistische aanpassing van hun publiek aan de bestaande verhoudingen, via de sociale beeldvorming die zij inprenten: met een centrale rol hierbij van de zgn. 'prestige figures' en 'gatekeepers', zoals filmdistributoren, programmadirecteurs, programmatoren, redacteurs, journalisten, disc jockeys, critici, etc. De kritische appreciatie van de behandelde vormen van onwetendheid is dus functie van de instelling die men heeft tegenover de sociale verhoudingen waaruit zij resulteren en waarvoor zij functioneel zijn, met name de politiek en sociaaleconomisch ondemokratische verhoudingen en het bureaucratisme. Impliciet blijkt de auteur zijn matière te benaderen vanuit een negatieve evaluatie van die sociale structuren die deze vormen van onwetendheid genereren. Expliciet doet hij dit evenwel enkel met betrekking tot de politieke, staatsburgerlijke verhoudingen. Hij stelt zich uitdrukkelijk op — weze het voorzichtig, gezien het ontbreken van duidelijke en concrete normatieve konklusies — tegen instandhouding van onwetendheid op die terreinen waarop kennis onontbeerlijk is voor een deskundige en verantwoorde staatsburgerlijk-demokratische keuze en controle van het politieke gezag. Hij schrijft vanuit een politiek-demokratisch perspectief. Wat dan enigszins een wettiging kan zijn van de ondertitel van het werk: "een *wijsgerig*-sociologische studie over beperkte informatie", aangezien de behandeling uitgaat van een maatschappijkritisch (politiek- en sociaal-filosofisch) perspectief. "Enigszins", omdat ik geen ander element in deze studie kan onderkennen dat die toevoeging "wijsgerig" wettigt, en omdat dit vage democratie naar mijn gevoel als wettiging wat schraal uitvalt.

De verdienste van de auteur ligt er hoofdzakelijk in dat hij in een beperkt bestek, in een vlotte en doorgaans heldere stijl en op basis van een eerste en voorlopige exploratie van sociologische literatuur een aantal hypothesen, stellingen en onderzoeksresultaten in verband met sociaal veroorzaakte en sociaal relevante 'onwetendheid' op een rijtje heeft gezet. Hij richt daarmee de aandacht op een terrein dat nauwelijks systematische behandelingen kreeg. En hij spoort daarmee de geïnteresseerde en kritische lezer aan tot verdere lectuur, tot precisering van nadere vraagstellingen en tot grondiger onderzoek naar oorzaken, functies en specifieke vormen van onwetendheid in sociologisch perspectief. Als zodanig is het werkje een aanbevelenswaardige introductie voor studenten en geïnteresseerden in de sociologie, de politicologie, de sociale psychologie en de sociale filosofie. Het is evenwel niet meer dan een introductie en zelfs als zodanig roept zij een aantal kritieken op waarvan de belangrijkste twee hier niet onbesproken kunnen blijven.

De eerste betreft een gebrek aan grondigheid, duidelijkheid en systematiek in de behandeling van oorzaken van onwetendheid.

We vermelden reeds de drie categorieën van oorzaken die hij onderscheidt, waarbij hij enkel op de sociaal-normatieve verder ingaat. Hiermee blijft evenwel één van de centrale problemen van een algemene theorie van de onwetendheid onaangeroerd, nl. de vraag naar het specifieke en relatieve aandeel van deze verschillende soorten van oorzaken in het genereren en instandhouden van onwetendheid, en de vraag naar de (relatieve) onafhankelijkheid of (relatieve) interdependentie van de genoemde oorzaken.

We kunnen dit toelichten met een voorbeeld.

Bij zijn behandeling van onwetendheid in de konstruktie van een beeld van de sociale werkelijkheid wijst hij op de rol van bewuste informatie-manipulatie door instanties die daar belang bij hebben. Daarnaast vermeldt hij als relevante factoren o.m. de volgende: (a) het situatiegebonden perspectief van het beeldvormend subjekt (vanwege zijn beperkte leefwereld, zijn specifieke sociale milieugebondenheid); (b) het status- en belangengebonden perspectief van het subjekt (vanwege zijn specifieke statuspositie en belangenpositie binnen zijn beperkte sociale leefwereld); (c) de beperktheid van eenzijdige en gekleurde ervaringen van het subjekt binnen zijn leefwereld, en van de hoeveelheid hem overgeleverde informatie; (d) de algemeen-menselijke behoefte om te interpreteren, ook wanneer de nodige informatie en de nodige controlemogelijkheden ontbreken.

Hij laat met deze klassifikatie de vraag open welke van deze oorzaken voor welke vorm van onwetendheid (of voor welk aspect van onwetendheid) verantwoordelijk moeten worden gesteld, of welke combinatie van oorzaken (in welke hiërarchie of samenhang) voor welke onwetendheidsverschijnselen een verklaring kunnen geven. Hij gaat ook niet in op de vraag of die oorzaken onafhankelijk van elkaar bestaan en werkzaam zijn, dan wel (in welke mate?) in functie van elkaar. Bijvoorbeeld: bestaan de zgn. wilsoorzaken (niet willen kennen bv.) als onafhankelijke variabelen van psychologische aard, of zijn zij zelf gedetermineerd door zgn. natuurlijke of door sociaal-normatieve factoren? Hebben de zgn. natuurlijke oorzaken een reëel-determinatieve verklaringswaarde als men ze abstraheert van de sociaal-normatieve kontekst waarin zij zich voordoen? Konkreet bv.: heeft de technische ontwikkelingsstand van het kommunikatiewezen veel verklaringswaarde voor de distributie van kennis en onwetendheid (en hun onderlinge verhouding) als men dit gegeven losmaakt van de macrosociale structuur waarin het is ingebouwd en de ermee verband houdende sociaal-normatieve mechanismen van informatiecontrole? Ook blijft de vraag onbeantwoord of het overzicht van oorzaken exhaustief is.

Mijn belangrijkste kritiek slaat op het door de auteur gehanteerde onwetendheidsbegrip zelf. Hij laat mij in hoge mate 'onwetend' over wat hij in concreto met 'onwetendheid' bedoelt. Wanneer is iemand 'onwetend' in symbolisch-interaktionistische zin? Als hij leemten, vraagtekens, inkonsistenties (etc.) in zijn wereldbeeld heeft die het hem onmogelijk maken

dit beeld subjektief zinvol te beleven.

Maar, als men de *subjektieve zinvolheidservaring* tot criterium maakt, hoe kan men het begrip onwetendheid dan voldoende objektiveren om het operationeel te maken? Wat is *zinvol, voldoende zinvol, onvoldoende zinvol, manifest zinloos* (etc.) als men dit herleidt tot een kwestie van *subjektief aanvoelen*? Dit leidt tot konsekventies van volgend type: een volgens gangbaar taalgebruik 'dom', 'onwetend', 'ongeïnformeerd', 'bevooroordeeld en stereotiep denkend', 'dwaas' individu is een *wetend* iemand als zijn simplistisch wereldbeeld hem subjektief bevredigt omdat het hem als zinvol en adequaat overkomt en als een leefbare basis voor zijn handelen. Een intellectueel daarentegen die vanwege een grote hoeveelheid informatie, een kompleksificerend en nuancerend denkpatroon, een veelheid aan referentie- en evaluatiekaders (etc.) moeilijkheden ondervindt om tot een afgerond beeld te komen dat hem 'voldoende zinvol' voorkomt.. zou dan een *onwetende* zijn. De zoekende, twijfelende, dynamische geest is 'onwetend', omdat de gedachte van onproblematische "zinvolheid" voor hem per definitie een problematische gedachte is. Metaforisch: Hamlet en Faust zijn *onwetenden*... Parsifal is de "door medelijden *wetende* reine dwaas". Als we aannemen dat het zekerheidskarakter van het 'weten' afneemt naarmate het opklimt tot een ontwikkeld autoreflexief en autokritisch niveau – m.a.w. in die mate waarin het bewustzijn een metaniveau bereikt –, en dat daarmee tevens de primaire evidentialiteits- en zinvolheidservaring problematisch wordt, dan is het duidelijk dat volgens dit symbolisch-interaktionistisch onwetendheidsbegrip 'onwetendheid' toeneemt met de toename van 'weten' in de betekenis van hoeveelheid informatie, differentiatiegraad van informatie, kompleksiteit van de kennisstructuur en autoreflexief en autokritisch niveau van het bewustzijn.

Het lijkt mij niet uitgesloten dat in deze gedachte elementen schuilen die bij nadere psychologische en filosofische analyse de moeite van nadere uitwerking waard blijken. Maar de auteur gaat op deze door zijn eigen definitie geschapen problematiek helemaal niet in, zelfs niet op de prima facie paradoxaliteit waarop ik hier wil wijzen. In elk geval is deze onwetendheidsopvatting onverzoenlijk met de tweede definitie waarin hij het begrip gebruikt. Afgezien nog van het feit dat de auteur hierover niets zegt, wordt dit zeer problematisch als we vaststellen dat hij in zijn poging tot theorievorming – met name zijn poging om oorzaken van onwetendheid aan te geven – beide vormen van onwetendheid niet systematisch uit elkaar houdt, terwijl het toch duidelijk om twee verschillende dingen gaat. Ook die andere betekenis van onwetendheid is overigens veel problematischer dan de auteur doet voorkomen. Onwetendheid is een gebrek aan relevante informatie over voor het subjekt relevante dingen, voor zover dit informatie-tekort van invloed is (of kan zijn) op de houding en het handelen van dat subjekt ertegenover.

Deze bepaling sluit nauwer aan bij het gevestigd taalgebruik terzake van 'weten', 'kennis', 'informatie', 'onwetendheid'. Waarschijnlijk ontleent zij daaraan de prima facie evidentie waarmee de auteur ze hanteert. Het is echter spijtig dat hij geen poging deed om deze evidentieschijn te doorprikken. Immers, in de gegeven vorm is deze bepaling niet praktisch toepasbaar. Het lijkt mij interessant – met het oog op nadere analyse en onderzoek – de redenen schetsmatig aan te stippen.

(a) Wat zijn *relevante* dingen (objekten, problemen) voor een subjekt? Volgens de auteur zijn dat die dingen waarmee het subjekt in een direkte of indirecte relatie staat, m.a.w. die deel uitmaken van zijn subjektieve leefwereld.

Maar: wat is een directe relatie? van welke aard moet die relatie zijn? En, wat sluit dit vage relatiebegrip wel en niet in, als men 'indirekte' relaties erbij neemt? Een politiek en ideologisch belangrijk voorbeeld: individuen als leden van ecosystemen en van sociokulturele, economische en politieke systemen. Met welke elementen van die systemen staan die individuen in een directe en/of in een indirecte relatie? Enkel met die elementen *waarmee zij een bewuste en intentionele relatie onderhouden*? Daarop kan geantwoord

worden dat zij in hun opvattingen en gedragingen ook gekonditioneerd worden door elementen waarmee zij *feitelijk*, maar niet bewust, gerelateerd zijn. De "apolitieke" mens kan er in zijn subjectief wereldbeeld van uitgaan dat hij geen directe of indirecte relatie met "de politiek" heeft, dat politiek voor hem dus *irrelevant* is. Maar aangezien die houding zelf politieke consequenties heeft en het individu ongeacht zijn bewustzijn en zijn wil door de politiek beïnvloed en gekonditioneerd wordt kan zijn subjectief wereldbeeld niet verhinderen dat de politiek voor hem *de facto* wel relevant is. Dit is de problematiek waarin men zich verstrikt bij een consequente *subjectivering* van het *relevantiebegrif*. Anderzijds verliest het begrip het grootste deel van zijn betekenis (en van zijn 'relevantie'), als men het consequent *objektiveert*. Want 'objektief' staan individuen in directe en indirecte relaties tot *alle* elementen van de eko-economico-, socio- en politico-systemen waarvan zij geïntegreerde onderdelen zijn. In dat geval is alles voor het subjeekt relevant, en moet het over alles informatie hebben om niet 'onwetend' te zijn. De vraag is dus welk relevantiebegrif de auteur wenst te gebruiken : waarover moet iemand informatie hebben om niet 'onwetend' te zijn ?

(b) Hetzelfde geldt voor het begrip *relevante informatie* over relevante dingen. Het subjeekt hoort *niet alles* over de dingen te weten, enkel wat *relevant* is om adequate houdingen en gedragingen mogelijk te maken.

Maar wat is *relevante informatie* precies ? Wat moet ik precies over X weten om niet onwetend te zijn ? Dat wat mij toelaat *adekwate* houdingen en gedragingen tegenover X te ontwikkelen ? Maar wat zijn *adekwate* houdingen en gedragingen ? Moet dit louter op grond van subjectieve estimatiecriteria (wat mij subjectief bevrediging schenkt), bepaald worden, of aan de hand van criteria die buiten de subjectieve estimatie van het betrokken subjeekt liggen ?

Als ik genoeg over "de politiek" weet om mij subjectief bevredigend van mijn minimale politieke plichten te kwijten en mij daarbuiten consequent apolitiek op te stellen, ben ik dan (voldoende) *wetend* ?

(c) En tenslotte geldt nogmaals hetzelfde voor de beperking van relevante informatie tot *gedragsrelevante informatie*. Voor mijn gedrag tegenover X is immers niet alleen relevant wat ik subjectief daartoe relevant oordeel. Relevant voor mijn gedrag tegenover X is vaak ook wat ik met betrekking tot X irrelevant oordeel, of datgene waarvan ik niet weet dat het *de facto* of *objektief* relevant is.

Als ik over X datgene moet weten wat relevant is voor mijn gedrag tegenover X...moet ik dan datgene weten (i) wat ik subjectief denk relevant te zijn, of (ii) wat in de common sense van de groepering waarin ik leef relevant geoordeeld wordt, of (iii) wat bij wetenschappelijke analyse relevant blijkt...of...wat ?

Ik hoop hiermee duidelijk te hebben gemaakt dat de auteur, die zijn studie ook *wijsgerig* noemt, een aantal primordiale en cruciale problemen die door zijn onderwerp worden opgeroepen onbesproken laat, en met name de fundamentele conceptuele uitgangsproblematiek, nl. het onwetendheidsbegrip zelf.

Tot slot nog enkele suggesties in verband met distinkties die bij een grondigere behandeling van het onwetendheidsbegrip zouden moeten worden gemaakt.

Men zou dienen te preciseren of het over onwetendheid in specificerende dan wel in globaliserende zin gaat, die elk op hun beurt in diverse betekenissen (volgens verschillende criteria) kunnen benaderd worden. Ik som er enkele op :

Partiële (selektieve, konkrete) onwetendheid :

(a) onwetendheid als totale afwezigheid van informatie over X, zijnde een element uit het subjectief wereldbeeld of uit de objektieve wereld;

(b) onwetendheid als onvolledige informatie over X (=kwantitatief);

- (c) onwetendheid als eenzijdige, onnauwkeurige, tendentieuze, gekleurde informatie over X (=kwalitatief);
 (d) onwetendheid als aantoonbaar valse, onjuiste, ongefundeerde informatie over X.

Totale (globale) onwetendheid :

- (a) onwetendheid als limietbegrip voor een wereldbeeld dat nauwelijks informationele ondersteuning heeft = de hoeveelheid informatie waarover een subjekt in toto voor zijn wereldbeeld beschikt als criterium;
 (b) onwetendheid als limietbegrip voor een wereldbeeld dat quasi globaal op kwalitatief dubieuze informatie beschikt = onjuistheid, eenzijdigheid, tendensiositeit van de beschikbare informatie als criterium;
 (c) onwetendheid als limiet begrip voor een wereldbeeld dat zeer weinig elementen of entiteiten of problemen bevat = het aantal elementen in een wereldbeeld waarover wel of geen informatie (volgens kwantitatieve of volgens kwalitatieve criteria) aanwezig is als criterium;
 (d) onwetendheid als limietbegrip voor een wereldbeeld dat op niet gestructureerde, logisch inkonsistente, onderling niet gerelateerde informaties berust.
 Verder lijkt het mij wenselijk dat onderscheid gemaakt wordt tussen
 a) opzettelijke (bewust gewilde) onwetendheid : "ik wil niet weten";
 b) onvrijwillige, niet door derden intentioneel veroorzaakte onwetendheid : "ik weet niet, hoewel niemand mij intentioneel het weten verhindert";
 c) onvrijwillige, door derden intentioneel veroorzaakte onwetendheid : "ik weet niet, als gevolg van het feit dat anderen niet willen dat ik weet" (cfr. Kruithof's sociaal-normatief gedetermineerde onwetendheid);
 d) onvrijwillige, door derden of structuren niet-intentioneel veroorzaakte onwetendheid : "ik weet niet, omdat ik als gevolg van het gedrag van derden of van de aard en werking van bestaande sociale structuren niet kan weten, hoewel niemand mij intentioneel kennis wil onthouden";
 e) bewuste onwetendheid : "ik weet niet, maar ik weet dat ik niet weet" (= de Socratische onwetendheid van hogere orde, als metaniveau-gegeven);
 f) onbewuste onwetendheid : "ik weet niet, en ik weet niet dat ik niet weet" (= de naïeve, pre-kritische onwetendheid, als realiteit op het objekt-niveau).
 Al deze vormen of aspecten van onwetendheid roepen op hun beurt een hoop epistemologische, methodologische, psychologische en sociologische problemen op. Een algemene en grondige theorie van de onwetendheid zal prelabel aan de theorievorming er grondig moeten op ingaan.

*Hugo Van den Enden
 Rijksuniversiteit Gent
 Univ. Instelling Antwerpen*